

საგადასახადო ღაბეგვრა: სამართლიანობა და ეფექტიანობა

ლალი ხარბედია,

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

მთავრობამ თავისი ეკონომიკურ ფუნქციები რომ შეასრულოს, სჭირდება თანხები, რომელიც გადასახადებით უნდა ამოიღოს. ამასთან მხედველობაში მისაღებია ერთი გარემოებაც: საბაზრო ეკონომიკის პირობებში გადასახადებს ვერაფერს გაექცევა, მაგრამ ადამიანთა უმრავლესობა თვლის, რომ გადასახადები საზოგადოებას რაც შეიძლება ნაკლებად უნდა აზარალებდნენ და გადასახადის სიმძიმე სამართლიანად უნდა იყოს განაწილებული. როგორც ამერიკელი ეკონომისტი გ. მენქიუ აღნიშნავს, საგადასახადო სისტემა ეფექტიანიც უნდა იყოს და სამართლიანიც.¹ როცა საგადასახადო სისტემის ეფექტიანობაზე მსჯელობენ, ეკონომისტები ყურადღებას ამახვილებენ გადამხდელთა დანახარჯებზე. ყველაზე აშკარა დანახარჯი თვით გადასახადის გადახდაა, რამდენადაც ადამიანები იხდიან ბიუჯეტის სასარგებლოდ და სანაცვლოდ არ ღებულობენ არანაირ საქონელსა და მომსახურებას. თანხის გადასვლა გადასახადის გადამხდელის ჯიბიდან მთავრობის ხაზინაში ნებისმიერი საგადასახადო სისტემის აუცილებელი თვისებაა.

სხვადასხვა გადასახადის ერთობლიობა, დაბეგვრისა და ადმინისტრირების წესი, საგადასახადო ურთიერთობები მთლიანობაში ქმნის საგადასახადო სისტემას, რომელიც ემყარება შემდეგ პრინციპებს: ა) ერთგვაროვნება, რაც იმას ნიშნავს, რომ ერთიდაიგივე გადასახადი არ უნდა დაიბეგროს ორჯერ; ბ) თანაბარზომიერება — სახელმწიფო იყენებს ერთიან მიდგომას ბაზარზე; გ) განსაზღვრულობა — დაბეგვრის წესის წინასწარ განსაზღვრა; დ) უქსაყიდლობა — სახელმწიფო არ უხდის გადამხდელს არავითარ

¹ გრეგორი მენქიუ, ეკონომიკის პრინციპები, გამომცემლობა “დიოგენე”, თბილისი, 2008, გვ. 159.

ექვევალენტს გადასახადი გადასახადის სანაცვლოდ. ეფექტიანია ის საგადასახადო სისტემა, რომელიც წარმოშობს მცირე საერთო დანაკარგებს და ამსუბუქებს ადმინისტრაციულ ზენოლას. გადასახადების საერთო დანაკარგი არის გადასახადების გამამბდელის ეკონომიკური კეთილდღეობის შემცირება სამთავრობო საგადასახადო შემოსავლების ზრდის კვალობაზე. საგადასახადო სისტემის ეფექტიანობა ასევე დიდად არის დამოკიდებული გადასახადის იმ სახეებზე, რომელსაც სახელმწიფო აწესებს. საქართველოს ახალი საგადასახადო კოდექსის მიხედვით გადასახადის ძირითადი სახეებია: საშემოსავლო გადასახადი, დამატებული ღირებულების გადასახადი, აქციზი, მოგების გადასახადი, იმპორტის გადასახადი და ქონების გადასახადი.

ეკონომისტთა დიდი ნაწილი თვლის, რომ გადასახადებს და საერთოდ საგადასახადო სისტემას უნდა ახასიათებდეს შემდეგი ნიშნები: ეკონომიკური ეფექტიანობა, მოქნილობა, ადმინისტრაციული სიმარტივე, სამართლიანობა, პოლიტიკური პასუხისმგებლობა.¹ ეკონომიკური ეფექტიანობა გულისხმობს, რომ არ უნდა მოექცეს წინააღმდეგობაში რესურსების ეფექტიან გამოყენებასთან, პირიქით ხელი შეუწყოს ეფექტიანობის ზრდას; დიდი მნიშვნელობა აქვს გადასახადების მოქნილობას, ეკონომიკური პირობების ცვლილებებთან მათ შესაბამისობას; ასევე მნიშვნელოვანია გადასახადების ადმინისტრაციული გამჭვირვალობა და საგადასახადო სისტემის პოლიტიკური პასუხისმგებლობის საკითხი, რაც გულისხმობს ადამიანთა დარწმუნებას იმ პოლიტიკური სისტემის უპირატესობაში, რომლის პირობებშიც მათ უხდებათ ცხოვრება. და ბოლოს, ნებისმიერი საგადასახადო სისტემის უმთავრესი პრობლემაა სამართლიანობის დაცვა. საგადასახადო სისტემა უნდა იყოს სამართლიანი სხვადასხვა ინდივიდუალთან მიმართებაში, უნდა დაიცვას სოციალური სამართლიანობის პრინციპი. ეს არის საკითხი, რომელიც იწვევს ეკონომისტთა აზრთასხვადასხვაობას და არ არსებობს მზა რეცეპტები

¹ მალაქელიძე თ., გადასახადები და მაკროეკონომიკური რეგულირება, საგამომცემლო ფირმა “სიახლე”, თბილისი, 2001.

საგადასახადო სისტემის სამართლიანობის უზრუნველსაყოფად. თუ მხედველობაში არ მივიღებთ რამდენიმე პრინციპს, რომელიც საფუძვლად შეიძლება დაედოს ამ მიზნის მიღწევას. მათ შორის მნიშვნელოვანია: სარგებლობის მიხედვით დაბეგვრის პრინციპი — იდეა, რომლის თანახმად, გადასახადების გადახდა უნდა მოხდეს იმ სარგებლობაზე დაყრდნობით, რომელსაც ადამიანები მთავრობის მომსახურებიდან იღებენ. ამ პრინციპის მიზანია საზოგადოებრივი საქონელი კერძოს დაემსგავსოს და ადმინიმა, რომელიც მეტ სარგებლობას იღებს საზოგადოებრივი საქონლიდან, მეტი უნდა გადაიხადოს. ამის მაგალითად გამოდგება ბენზინის გადასახადიდან მიღებული შემოსავლის გამოყენება გზების გაყვანის და მოვლისათვის.

სამართლიანობის შეფასების მეორე საშუალებად განიხილება გადახდისუნარიანობის მიხედვით დაბეგვრის პრინციპი — იდეა, რომლის თანახმად გადასახადები უნდა დაწესდეს გადამხდელის შესაძლებლობის მიხედვით. ყველა მოქალაქემ ერთნაირი მსხვერპლი უნდა გაიღოს ხელისუფლების მხარდასაჭერად. აქ აუცილებელია განვასხვავოთ ვერტიკალური და ჰორიზონტალური სამართლიანობა. ვერტიკალური სამართლიანობა — დებულება, რომლის მიხედვითაც, მეტის გადახდის შესაძლებლობის მქონე გადამხდელები უნდა დაიბეგრონ მაღალი განაკვეთებით. ჰორიზონტალური სამართლიანობა — იდეა, რომლის თანახმად, გადასახადების გადახდელებმა, რომელთაც მსგავსი გადახდისუნარიანობა ახასიათებთ, ერთნაირი გადასახადები უნდა გადაიხადონ. ეს დებულებები უდევს საფუძვლად იმ საგადასახადო სისტემებს, რომელიც ემყარება პროპორციულ, რეგრესულ და პროგრესულ გადასახადებს. პროპორციული არის გადასახადი, რომლის დროსაც მაღალშემოსავლიანი და დაბალშემოსავლიანი გადამხდელები იბეგრებიან ერთი და იმავე განაკვეთით. რეგრესული გადასახადი არის გადასახადი, რომლის დროსაც მაღალშემოსავლიანი გადამხდელი იბეგრება უფრო დაბალი განაკვეთით, ვიდრე დაბალშემოსავლიანი. პროგრესული გადასახადი არის გადასახადი, რომლის დროსაც მაღალშემოსავლიანი

გადამხდელი იბეგრება უფრო მაღალი განაკვეთით, ვიდრე დაბალშემოსავლიანი.

საშემოსავლო გადასახადების ეფექტიანობასა და სამართლიანობაზე მსჯელობა უკავშირდება ისეთ ცნებებს, როგორიცაა გადასახადის საშუალო განაკვეთი და გადასახადის ზღვრული განაკვეთი, ასევე აკორდული გადასახადი.

გადასახადის საშუალო განაკვეთი — ეს არის გადასახადის საერთო მოცულობის განაყოფი მთლიან შემოსავალზე. გადასახადის ზღვრული განაკვეთი არის დამატებითი გადასახადი შემოსავლის ყოველ დამატებით ერთეულზე. ეკონომისტთა ერთი ნაწილი ყველაზე ეფექტიან გადასახადად აკორდულ გადასახადს მიიჩნევს. აკორდული გადასახადი არის გადასახადი, რომელიც ერთნაირია ყველა პიროვნებისათვის, ის არის არა შეფარდებითი, არამედ აბსოლუტური სიდიდე, რომელსაც აწესებს სახელმწიფო. იმის გამო, რომ პიროვნების გადაწყვეტილებები არ ცვლიან გადასახდელ თანხას, ეს გადასახადი არც სტიმულებს ამახინჯებს და არც საერთო დანაკარგებს წარმოშობს; გარდა ამისა მინიმუმამდე ამცირებს ადმინისტრაციულ ზენოლას გადასახდელზე. უმთავრესი პრობლემა, რომელსაც მიუვახლოვდით ასე ჟღერს: როგორ ნაწილდება საგადასახადო ტვირთი?

ეკონომისტთა ერთი ნაწილის აზრით, გადასახადები საბაზრო სტიმულებს ამცირებენ და გადასახადის სიმძიმეს მყიდველები და გამყიდველები ინაწილებენ, მაგრამ გადასახადის სიმძიმე უფრო მეტად ბაზრის იმ მხარეს აწევა, რომლის ელასტიურობაც ნაკლებია. ამ დასკვნიდან ჩანს, რომ რომელიმე გადასახადის სამართლიანობის შეფასებისას, დიდი მნიშვნელობა აქვს ამ არაპირდაპირი ეფექტების გათვალისწინებას.

ეკონომისტთა მეორე ნაწილი არ იზიარებს ამ მოსაზრებას და გადასახადის გადაკისრებას ირონიით ბუზსაჭერი ქალაქის თეორიას უწოდებს. მათი აზრით, გადასახადის სიმძიმე ნებოვან ქალაქებზე დაწეებული ბუზის მსგავსად, იქ რჩება, სადაც პირველად მოხვდა, ანუ წარმოებაზე დაწესებულ გადასახადს იხდის მწარმოებელი, ხოლო მოხმარებაზე დაწესებული გადასახადის

ტვირთი მთლიანად მომხმარებელს აწვება.

დასკვნა ასეთია: საგადასახადო პოლიტიკის ეფექტიანობაზე დიდად არის დამოკიდებული ეკონომიკის განვითარება. ეკონომისტები მხოლოდ საკუთარი ძალებით ვერ განსაზღვრავენ სწორი საგადასახადო პოლიტიკის შემუშავებას, ეს პოლიტიკური ფილოსოფიის ცოდნასაც მოითხოვს. აქ მთავარია არჩევანის გაკეთება ორ ალტერნატივას – ეფექტიანობასა და სამართლიანობას შორის. ხშირად არჩევანი ეფექტიანობის სასარგებლოდ კეთდება და ეს, ჩემი აზრით, ყველაზე სამართლიანი გადაწყვეტილებაა.

SUMMARY

TAXATION, FAIRNESS AND EFFECTIVENESS

Lali Kharbedia

The scientific work “Taxation, Fairness and Effectiveness” discusses the taxation and the essential principles that are based on contemporary taxation system. Taxation and generally, the tax system should possess the following features: economical effectiveness, flexibility, administrative simplicity, fairness, political responsibility. There are no ready tips to provide the fairness of taxation system. However, there still exist several reasons that can be the basis of reaching the aim. Some of the essential ones are: the taxation principle due to profit and the taxation principle due to paying ability. Economical development is effected by the effectiveness of taxation policy. Only economists are not able to define the right policy for taxation by themselves as it also requires deep awareness of philosophy. Thus, the choice should be made between two options - effectiveness and fairness. The work says that, in most cases, choice is made in favor of effectiveness and that is the fairest decision.